

C. SÜNENLER

Tarihî bir gerçektir ki, ilk devirlerden beri hadisçiler a h k â m ve i ' t i k a d ile ilgili hadislere a y r ı bir önem atfetmişlerdir. Yani hiç bir zaman bu iki konuya ait hadisleri meselâ tarihî hadisler («megâzi») ile bir tutmamışlardır¹⁶².

Bu genel tavrın bir neticesi olmak üzere h. III. asrın ikinci yarısından itibaren hadisçileri, sadece a h k â m hadislerini toplamaya yönelmiş görmekteyiz. İşte bu yöneliş Hadis Edebiyatı tarihi içinde S ü n e n 'leri meydana çıkarmıştır¹⁶³. Sonraki dönemlere ait daha dar anlamda, «ahkâm» hadislerini toplayan eserleri de biz «sünen»ler çerçevesinde mütalea ettiğimiz için onları ayrıca ele almayacağız¹⁶⁴.

Sünen, taharetten vasiyyete kadar bütün fikhî konulara dair hadisleri ihtiva eden eserlere denilmektedir. Şöyle de tarif etmek mümkündür: Fıkıh bâblarına göre tasnif edilmiş ahkâm hadislerini muhtevî kitablara s ü n e n denir.

Sünen 'ler fikhî görüşle telif ve tasnif edildikleri için, genellikle, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini bize nakleden m e r f u ' sünnet malzemesini ihtiva ederler. M e v k u f ve m a k t u ' haberlere pek yer vermezler¹⁶⁵.

Sünen 'lerin muhtevâlarını, i b â d â t , m u a m e l â t ve u k û b â t bölümleriyle özetlemek mümkündür.

Sünen denilince, öncelikle K ü t ü b - i s i t t e 'ye dahil olan sünenler akla gelmektedir. Ancak biz Tirmizinin kitabını C a m i 'ler arasında mütalaa ettiğimiz için burada diğer sünenleri tanıtacağız. Bunlara ilâve olarak *Dârimî*'nin, *Dârekutnî*'nin ve *Beyhakî*'nin *Sünen*'leri gibi matbu ve mütedâvil olanları da tanıtmaya çalışacağız.

162 Bilgi için bk. Siddiki, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, 34-35.

163 Bu devrede meydana getirilen sünenler hakkında toplu bilgi için bk. Kettâni, *Risâle*, s. 29-33; Mübarekfürî, *Mukaddimetü Tuhfeti'l-ahvezi*, I, 86-88; Koçyigit, *Hadis Tarihi*, s. 210-211, 243-244.

164 Ahkâm hadislerini toplayan eserler hakkında geniş bilgi için bk. Ebu Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, s. 446-448; Mübarekfürî, a.g.e., I, 286-283; Siddiki, a.g.e., s. 35.

165 bk. Kettâni, *Risâle*, s. 29.

1. Ebû Dâvûd ve Sünen'i

Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistâni h. 202'de Sicistan'da doğmuştur. İlk tahsilinden sonra Nişapur, Horasan, Kûfe, Arabistan, Mezopotamya, İran, Suriye ve Mısır'a kadar uzanan ilim yolculuklarında bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Mâin ve Kuteybe b. Saîd gibi devrin meşhur uleâmasından hadis tahsil etmiştir. H. 275/888'de Basra'da vefat etmiştir.

Hakkında, devrin ulemasının gerçekten büyük takdir ve övgüleri vardır.

Hocası Ahmed b. Hanbel, kendisinden bir hadis almıştır. Ebû Davud bununla iftihar eder¹⁶⁶.

Ebû Davud, bütün sünnet adına 4 hadisi yeter görmesiyle meşhurdur¹⁶⁷.

O'nun şu sözü de meşhurdur: «*Hayru'l-keîami mâ dehale'l-uzne bidûni iznin*: Sözü iyisi, kulağa izinsiz girendir»¹⁶⁸.

S ü n e n

Mısır, Mezopotamya, Mağrib ve dünyanın bir çok bölgesindeki muhtelif mezheb âlimlerince standart bir hadis kitabı olarak hüsnü kabul görmüş ve çokca okunmuş olan Ebû Davud'un Sünen'i, Concordance'a göre 40 kitap ve 1889 baktan meydana gelmektedir. Toplam olarak, müellifin kendi ifâdesiyle 4800 hadis ihtiva etmektedir¹⁶⁹. Sünen'deki bazı kitapların bâb'ları bulunmamaktadır¹⁷⁰.

Genellikle, bâb başlıkları altında oldukça az hadise yer verir. Bu durumu kendisi, Mekkeli'lere yazdığı mektubunda («*Risâletün ilâ ehl-i Mekke*») şöyle açıklamaktadır¹⁷¹: «Bir bapta bir çok sahih hadis bulunduğu halde, kitabın hacmi büyür düşüncesiyle, bir-iki hadis almakla yetindim. Böylece kitabın daha faydalı olmasını istedim.» Nâdiren de olsa, bu genel durumun dışına ta-

166 bk. M. M. Hattâb es-Subki, *el-Menhel*, I, 16.

167 bk. Muhammed es-Sabbâğ, «*Dirâsetün mühimme fi Ebi Davud ve sünenih*», *Mecelletü'l-buhûsi'l-islâmiyye*, C. I, sy. 1, s. 277.

168 bk. Sabbâğ, a.g.m.kl., s. 267 (Zehebi, *Tezkira*, II, 591'den naklen).

169 Muhyiddin Abdülhamid neşrinde bu sayı farklıdır:

170 Meselâ bk. *Kitâbu'l-Lukata*, *kitabu'l-mehdi*.

171 *Risâlenin* metni için bk. es-Sehârenfüri, *Bezlu'l-mechûd*, I, (35-37).

şıldığı bir kaç sayfalık hadislerin yer aldığı bablar görülebilmektedir. Meselâ «*bâbu sıfatı haccî'n-Nebi*» yedi sayfadır¹⁷².

Bâb başlıkları («terceme») kısadır. Fakat herhangi bir görüş ortaya koyacak şekilde değildir. Ancak aşağıdaki hadis okununca bâb başlığındaki ifâdeden ne kastedildiği anlaşılabilir. Meselâ «*Bâbu men edreke mine'l-cumuati rek'aten*» başlığı altındaki hadis okununca «bir rek'ata yetişen kişinin cum'anın tamamına yetişmiş» sayıldığı anlaşılmaktadır¹⁷³. Bazan da bâb kelimesi «terceme» sızdır¹⁷⁴.

Pek sık olmamakla beraber, hadisleri, ilgileri dolayısıyla bir kaç babta zikrettiği olur. Fakat bu halde aslâ taktî' yoluna gitmez. Sadece hadis uzun ise, o takdirde ilgili kısmını vermekle yetinir¹⁷⁵.

Gerekli gördüğü yerde şahıs tanıtmayı yapar (I, 31, 38, 251, 303, 384; III, 12, 25). Bazan bir râvî hakkında ileri sürülen iki ayrı isimle ilgili tercihlî-tercihsiz açıklama yapar (I, 34, 325). Ya başkalarından naklen veya bizzat kendi görüşü olarak cerh ve ta'dilde bulunur (I, 32, 280, 281).

Zayıf hadisleri belirtirken gerekçe zikreder (I, 34, 68, 237, 263).

Mekânlar hakkında bilgi verir (I, 49-50, (tahâre 34)).

Hadisin sebab-i vürûdunu bildirir (I, 332-333); kelime açıklar (I, 68, 71, 343.).

Tashih ve taz'îf dışında bazı değerlendirmeler de yapar. Meselâ hadisi belli bir yöre âlimleri rivâyet etmiş ise, bunu belirtir (I, 65, 79, 319).

Hadis ıstılahlarını yer yer kullanır. Bir yerde de m e v k u f yerine m a k s û r kelimesini kullanmıştır (I, 278).

Sünen'de hiç « s ü l â s î » rivâyet yoktur¹⁷⁶.

Ebû Davud'un *Sünen*'indeki hadisler *el-Bukâ'*i'ye göre 6 gruptur:

1. Sahih: Buna sahih li zâtihi demek mümkündür.
2. Sahih'e benzer («şibhuhu») : Buna da Sahih li ğayrihi demek mümkündür.

172 bk. *Sünen* II, 248-254.

173 bk. *Sünen* I, 400.

174 bk. I, 160.

175 bk. Sabbâğ, a.g.mkl. 289.

176 Mübârekfûri, *Mukadimetu Tuhfeti'l-ahvezi*, I, 349.

3. Sahih'e yakın («mukârib»): Bununla Hasen li zâtihi kastedilmiştir.
4. Kendisinde «şiddetli vehn» olan hadisler. Müellif bunları açıklar.
5. «Hakkında bir şey söylemediklerim s a l i h t i r » dedikleri. Bundan da hafif bir vehn bulunanları anlamak mümkündür. Ve bunlar sadece i ' t i b â r için elverişlidirler.
6. Takviye gördüğü takdirde *hasen li ğayrihi* olabilecek olanlar¹⁷⁷

Zehebî de bu taksimi şöyle verir:

1. Şeyhân'ın birlikte tahrîç ettikleri hadisler (bunlar kitabın yarısını teşkil eder).
2. Şeyhân'dan sadece birinin kitabına aldığı hadisler.
3. Sahihân'da olmamasına rağmen, senedi c e y y i d olan ve aynı zamanda ş â z z ve illetli olmayan hadisler.
4. İsnadı s â l i h ¹⁷⁸ olan, iki ya da daha fazla l e y y i n tarikten geldiği için ulemânın kabul ettiği hadisler.
5. Râvideki hâfıza noksanlığı sebebiyle isnadı zayıf kabul edilen hadisler (ki, bu tür hadisler hakkında Ebû Davud çoğu kere sükût eder).
6. Râvisinin za'fı çok açık olan hadisler. (Bu tür hadislerin za'fını müellif ekseriya açıklar)¹⁷⁹.

Bu durum, Ebû Davud'un, «fakiherin delil olarak kullandıkları a h - k â m hadislerini bir araya toplamak» gayesinin tabii bir sonucudur. Böyle bir maksadla yola çıktığı için Ebû Davud, kitabına Sahih, Hasen, Leyyin ve ve amel edilebilir hadisleri almıştır. Çünkü ona göre, aşırı derecede zayıf olmayan hadis, re'y ve kıyas'tan önde gelir.

Aslında Ebû Davud, Sünen'inde z a y ı f hadislerin mevcudiyetini biz-zat kendisi söylemiştir. Ancak, o «muhaddislerin i t t i f a k l a t e r k e t t i k l e r i » herhangi bir hadisi kitabına almamıştır.

Ebû Davud'un Sünen'i hadis kitaplarının ikinci tabakasına dahildir¹⁸⁰.

177 Sabbâğ, a.g.mkl., s. 284 (Keşfuz-zunûn II, 1005'den naklen).

178 Kâsımî, *Kavaidu't-tahdis*, s. 232; K. Çelebi, *Keşf*, II, 1005; Leknevi, *el-Ecvibe*, s. 67.

179 Suyûtî'ye göre s â l i h 'den maksad, ihticac'a değil, i'tibâr'a salih olmaktır (Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, s. 413).

180 bk. ed-Dihlevî, *Huccetullahi'l-bâhğa*, I, 283.

Sünen'in Rivâyet Nüshaları

Ebû Davud'un Sünen'i, talebesinden 7 kişi tarafından rivâyet edilmiştir:

1. Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Amr *el-Lu'luî* (333/944)
2. Ebû Bekr Muhammed b. Bekr b. Abdirrezzak b. Dâse et-Temmâr (346/957)
3. Ebû Said Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-A'râbî (340/951)
4. Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hasen b. el-Abd el-Ensârî (328/940)
5. Ebû Usâme Muhammed b. Abdilmelik er-Ruâsî
6. Ebû Sâlim Muhammed b. Said el-Culûdî
7. Ebû Amr Ahmed b. Ali b. el-Hasen el-Basrî

En sahih ve yaygın rivâyet, *el-Lu'luî'ninkidir*¹⁸¹. Zirâ Sünen'i bir çok ke-reler müelliften dinlemiştir. En son dinlemesi ise, Ebû Davud'un vefât yılı 275'de gerçekleşmiştir. Nitekim el-Mizzî (721/1321) de «Tuhfetu'l-eşraf bi ma'rifeti'l-etrâf»nda Lu'luî rivâyetini esas almış; İbn Dâse, İbnu'l-A'râbî ve İbn Abd nüshalarındaki farkları ayrıca işaret etmiştir¹⁸².

Sünen'in Baskıları ve Şerhleri

Ebû Davud'un Sünen'i, Kahire (1280), Dehli (1283), Luknov (1840-1888), Haydarâbâd (1321) gibi merkezlerde defaatle basılmıştır. Muhammed Muh-yiddin Abdülhamid'in tahkiki ile Mısır'da 1354/1935'de yapılan baskısı 4 cild halinde ve hadisleri rakamlanmış vaziyettedir. Bu baskı 1950'de tekrarlan-mıştır.

Ayrıca Halep'te *Medîmu's-sünen*'le birlikte 5 cild halinde bir başka bas-kısı daha gerçekleştirilmiştir. Muteberdir.

Ebû Davud'un Sünen'i, Ebû Muhammed Abdilazîz b. Abdilgavî el-Mün-zirî (656/1258) tarafından *el-Müctebâ* adıyla ihtisâr edilmiştir. Bu ihti-sar, Haydarâbâd'da 1342'de basılmıştır. A. Muhammed Şâkir ve Muhammed Hamid el-Fakî tarafından tahkik edilen Muhtasar Kahirede 1948'de basılmış-tır¹⁸³.

İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350) de «Tehzibü Süneni Ebî Davud» adlı bir çalışma yapmış bu da basılmıştır.

181 Sabbâğ, a.g.mkl., 279; J. Robson, «Sünen-i Ebû Davud Nüshalarının Rivâ-yeti», trc. T. Koçyiğit, İlah. Fak. Der. 1956, C: V, sy: 1-4; s: 175.

182 Sabbâğ, a.g.mkl., s. 279; (Avnu'l-mabud, IV, 548'den naklen).

183 Sezgin, *Tarihu't-turas*, I, 237.

Ebû Davud'un Sünen'ine bir çok şerh yazılmıştır¹⁸⁴. Bunların başlıcaları şunlardır:

1. *Me'âlimu's-sünen, Ebû Süleymân el-Hattâbî* (388/998) tarafından ilk kez kaleme alınan bu kıymetli ve muhtasar şerh, 2 cild halinde Haleb'te 1351/1932'de basılmıştır¹⁸⁵.

2. *Avnu'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebi Davud*, Ebû't-tayyib Muhammed Şemsu'l-hakk el-Azîmâbâdî tarafından¹⁸⁶ yazılmış olan bu şerh 14 cild halinde Dehli'de 1322'de basılmıştır. Bu, Ebû Davud'un en yaygın şerhidir. Kelime açıklamalarına bilhassa yer vermektedir. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin ta'likiyle birlikte basılmış bulunmaktadır¹⁸⁷.

3. *el-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd şerhu Süneni Ebi Davud*, Mahmud Muhammed Hattâb es-Sübki (1352/1933) tarafından dört mezhebin görüşlerine mümkün mertebe yer vermek suretiyle kaleme alınmış olan bu şerh 10 cild halinde basılmıştır. Müellifin vefâtı üzerine oğlu Emin Mahmud Hattâb tarafından *Fethu'l-meliki'l-ma'bûd tekmiletü'l-Menhelü'l-azbi'l-mevrûd* adıyla 4 cild tekmile yazılmıştır. Ayrıca bir de miftah hazırlanmıştır. Bu haliyle *el-Menhel*, Sünen'in ilk iki cildini kapsamaktadır. Yani bu kıymetli şerh yarımıdır.

4. *Bezlu'l-mechûd fî halli Ebi Davud*, Halil Ahmed es-Sehârenfûri (1346/1927) tarafından yazılan bu şerh, Muhammed Zekeriyya el-Kandehlevî'nin ta'likiyle 20 cild halinde matbu'dur. Bu şerh, özellikle Hanefî Mezhebi esas alınarak hazırlanmıştır¹⁸⁸.

Ebû Davud'un Sünen'i Türkçeye de tercüme edilmiştir.

2. en-Nesâi ve Sünen'i (veya el-Müctebâ)

Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinâr en-Nesâi 214/829 yılında Nesâ'da doğmuştur. (Bu tarih 215/830 olarak da verilir).

Hadis almak için Belh, Irak, Şam ve Mısır'a yolculuklar yapmış ve devrinin İshak b. Râhûye, Ebû Davud es-Sicistânî, Mahmud b. Gaylân ve Ali

184 Ebû Davud'un şerhleri hakkında bilgi için bk Sezgin, Tarihu't-tüvas, I. 235-237; Sabbağ, a.g.mkl., s. 316-321; K. Çelebi, Keşf, II, 10041005.

185 Tanıtımı için bk. Şerh Edebiyatı kısmı

186 Bu şerh Ebu't-tayyib Şemsu'l-hakk'ın başkanlığında bir ekip tarafından hazırlanmış ve onun ismiyle yayınlanmıştır.

187 Tanıtımı için bk. bu kitap, Şerh Edebiyatı kısmı.

188 Tanıtımı için bk. bu kitap, Şerh Edebiyatı kısmı.

b. Haşrem gibi büyük hadisçilerinden hadis tahsil etmiştir. Kendisinden de Ebu'l-Kasım et-Taberânî, Ebû Ca'fer et-Tahâvî ve Muhammed b. Harun b. Şuayb gibi bir çok ulemâ hadis almış ve rivâyet etmiştir¹⁸⁹.

Uzun süre kalıp ilim neşrettiği Mısır'dan 302 yılında Şam'a geldiğinde, kendisine Muâviye hakkında sorular soruldu. Onun faziletleri ve Hz. Ali'ye üst ünlüğü hakkında rivâyette bulunması istendi. O da bu konuda «Allah onun karnını doyurmasın» anlamındaki hadisten¹⁹⁰ başka bir şey bilmediğini söyledi. Bunun üzerine Muâviye taraftarları İmam Nesâî'yi mescid içinde dövmeye başladılar. Olaydan sonra Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı, Remle'de veya Mekke'ye varır varmaz h. 303/915 yılında Hakkın rahmetine kavuştu.

Sünen (el-Müctebâ)

Nesâî, Neseî veya Nesevî diye de anılan *Ebu Abdirrahman*, zamanının en meşhur hadis otoritelerinden biriydi. Daha ziyâde fikhî hadisleri derlediği *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sı sahih ve illetli hadisleri de ihtivâ etmekteydi. Sonra istek üzerine Nesâî bu kitabını sadece sahih hadisleri almak üzere ihtisar etti ve bu yeni eserine *el-Müctenâ* veya meşhur olduğu şekliyle *el-Müctebâ* adını verdi.

el-Müctebâ, sünenler içinde en az zayıf hadis ve cerhedilmiş râvisi bulunan bir kitab olarak bilinir. Bunun için de Sahihayn'dan sonra üçüncü sırada sayılması gerektiğini savunanlar olmuştur¹⁹¹. Hatta Nesâî'nin, *ricâl tenkidinde Müslim*'den daha sıkı davrandığı bildirilmektedir¹⁹².

Nesâî, Sünen'ine hadisleri dercederken gerçekten oldukça titiz davranmıştır. Aralarındaki bir soğukluk sebebiyle hadislerini dinlemeye resmen me'zûn olmadığı hocası, el-Hâris b. Miskîn'in hadislerini, hocasından gizli olarak dinlediğini ondan yaptığı rivâyetlerde *ahberanâ el-Hâris b. Miskîn, kırâeten 'aleyhi ve ene esme'u* diyerek belirtir. Doğrudan doğruya *ahberanâ ve ya haddesenâ* lafızlarını kullanmaz. Bu, Nesâî'nin vera' ve takvası kadar, ilmi hassâsiyetini de gösterir¹⁹³.

189 bk. Ebu Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, s. 358.

190 Müslim, *birr*, 96.

191 bk. Ebu Zehv, a.g.e., s. 410; Ebu Zehv bu sıralamayı esas almıştır.

192 Ebû Zehv, a.g.e., s. 359; Kâtip Çelebi, *Keşf*, II, 1006.

193 Misaller için bk. Nesâî, *miyah* 3; hayz 13; Salât 23, mevâkıt 22. Sünen'in Türkçe tercümesinde hocasının adı Hâris b. Müslim (I, 8) olarak yanlış verilmiştir.

Nesâî, hadisler arasındaki çok küçük rivâyet farklarını bile, hadisi baştan aşağı tekrar etmek suretiyle göstermiştir. Gariptir ki, onun bu hassâsiyeti, Musevî asıllı müsteşrik Goldziher tarafından «küçük işlerle uğraşma» olarak tenkid edilmiştir¹⁹⁴.

Nesâî, Tirmizî'de olduğu gibi, her hadis için ayrı bir değerlendirme yapmaz. Onun değerlendirmesi, kitabına almış olmasıdır. Ancak yine de yer yer senedlerin durumlarını açıkladığı, bir kaç hocasından birden aldığı hadis'in lafzının hocalarından hangisine ait olduğunu bildirdiği görülmektedir.

Nesâî, çoğunlukla hadisleri *a h b e r a n â* lafzı ile rivâyet eder. Rivâyet lafızlarından önce bazı kitaplarda görülen tersine «Kâle» lafızları mutlaka açıkça yer almaktadır.

Sünen, 51 kitab ve 2400'e yakın bab içinde, yer yer «nev'» kelimeleriyle açılmış alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu tür başlıkları daha çok ihtilaf edilen konularda kullanmaktadır¹⁹⁵.

el-Müctebâ'da «sülâsî» hadis bulunmamaktadır¹⁹⁶.

Sünen'i bize *İ b n u ' s - S ü n n î* diye meşhur olan Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshak rivâyet etmiştir¹⁹⁷. «Sünen-i Nesâî» denilince *el-Müctebâ* anlaşılır. el-Müctebâ hadis kitaplarının ikinci tabakasına dâhildir¹⁹⁸.

Sünenin Baskıları ve Şerhleri

Nesâî'nin Sünen'i Kahire'de 1312'de 8 cüz halinde Şeyh Hasen Muhammed el-Mes'ûdî'nin kontrolünde basılmıştır. Daha önceleri Dehli'de de bir kaç kez (1256, 1315, 1320), Bulak'ta (1276) da basılmıştır.

Sünen'in 1312 Kahire baskısı harekeli ve *Suyûtî* (911/1505)'nin «*Zehru'r-rubâ ale'l-Muctebâ*» adlı şerhi ve *Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî* (1136/1724) nin haşiyesini ihtivâ etmektedir.

Nesâî'nin Sünen'i, garib bir şekilde, telifinden 600 sene sonra, ilk kez *Suyûtî* tarafından 904'de bitirilmiş olan anılan şerhe kavuşmuştur¹⁹⁹.

194 bk. Goldziher, *Müslim Studies*, II, 232; Siddiki, H. E. Tarihi, s. 108.

195 bk. Nesâî, I, 167-170.

196 Mübarekfürî, *Tuhfetü'l-ahvezi*, I, 349.

197 A. ed-Dihlevî, *Bustanu'l-muhaddisin*, s. 146.

198 bk. ed-Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa*, I, 283.

199 Kâtip Çelebi, *Keşf*, II, 1006.

*Sünen'in, Sahihan ile Tirmizi ve Ebû Davud'un Sünenlerine olan zevâidi Sirâcuddîn Ömer b. el-Mulakkın (804/1401) tarafından bir cildlik bir eserde toplanmıştır*²⁰⁰.

Sünen, üç kişilik bir heyet tarafından Türkçeye de tercüme edilmiştir²⁰¹.

3. İbn mâce ve Sünen'i

İbn Mâce künyesiyle meşhur *Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni* h. 209'da *Kazvin*'de doğmuştur. Devri ulemâsı gibi o da zamanının ilim merkezleri olan İran, Mezopotamya, Arabistan, Suriye ve Mısır'a ilim yolculukları yapmıştır.

Kendisinin Sünen'den başka tefsir ve tarih sahalarında da eserleri bulunmaktadır.

H. 273/886'da Ramazan ayında vefat etmiş, cenaze namazı kardeşi Ebû Bekr tarafından kıldırılmış ve defni kardeşleri Ebû Bekr ve Abdullah ile oğlu Abdullah tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ş ü n e n

İbn Mâce'nin Sünen'i, mukaddime hariç 37 kitab, 1515 bâb ve 4341 hadisten oluşmaktadır. Bu hadislerden,

3002 si öteki beş kitabın müelliflerinin ya beşi birden veya bir kısmı tarafından rivâyet edilmiştir. Geriye kalan

1339 hadis ise, sadece *İbn Mâce*'de bulunan hadisler («zevâid») dir. Bunların da;

428 'inin ricâli güvenilir, isnadları sahihtir.

199 'unun isnadı hasen'dir.

613 'ünün isnadı zayıftır.

99 'nun ise isnadı yok hükmünde («vâhî»), veya münker ya da yalanlanmıştır.»²⁰²

İbn Mâce'nin, kitabını telif edince, devrin meşhur münekkidi *Ebû Zūr'a'ya* takdim ettiği, o'nun da 30 kadar zayıf hadis dışında kitabın büyük bir de-

200 Kâtip Çelebi, *Keşf*, II, 1006.

201 İstanbul, 1981; Sünen ve şerhleri hakkında bilgi için bk. Sezgin, *Tarihü't-turâs*, I, 266-268.

202 *İbn Mâce, Sünen* II, 1520 (M. F. Abdülbâki'nin tanıtma yazısı).

ğ er taşıdığını söylediğine dair *Ebu'l-Fadl b. Tahir el-Makdisî* (507/1113) tarafından ileri sürülen rivâyet, senedindeki inkıta sebebiyle Suyûti (911/1505) tarafından «doğru olmayan bir hikâye» diye tenkid ve reddedilmiştir²⁰³.

İbnu'l-Cevzî gibi M e v z û a t yazarları, şahıslar, kabileler ve şehirlerin faziletleri ile ilgili hadislerin uydurma olduğunu ileri sürmüşlerdir. Delhi'li Şeyh Abdulhakk da İbn Mâce'nin Sünen'indeki Kazvin şehri hakkındaki hadislerin uydurma olduğunu söylemiştir²⁰⁴.

Aslında İbn Mâce'nin Sünen'i, tertibi, tekrardan uzak ve kısa oluşu ile oldukça değerlidir. Sülâsiyyât'ı da vardır [Mubârekfûri I, 349].

Sünen'in k ü t ü b - i s i t t e 'ye dahil edilişi, *Ebu'l-Fadl b. Tahir el-Makdisî* (507/1113)'nin «*Etrafu'l-kütübi's-sitte*» ve «*Şurâtu'l-eimmeti's-sitte*» sinde 6. kitab olarak İbn Mâce'nin kitabını almasıyla başlamıştır. Sonraki yazarlar da aynı yolu takib edince 7. asırdan itibaren Sünen, kütüb-i sitte'nin 6. kitabı olarak hadis edebiyatı içindeki mümtaz yerini almıştır²⁰⁵.

Sünen'in, elde mevcut baskısında bazı hadis metinlerinin hemen altında küçük puntolarla dizilmiş siyah satırlardaki «*ve fi'z-zevâid*» diye başlayıp devam eden bilgiler, kütüb-i sitte içinde sadece İbn Mâce'de bulunan hadislerin sıhhat derecelerini gösterirler. Bu notlar, Hafız Ahmed b. Ebî Bekr el-Bûsri (840/1436)'nin *Kitabu zevâidi İbn Mâce'sinden* alınmıştır²⁰⁶.

Sünen'in râvîsi, İbn Mâce'nin önde gelen talebesinden olan Ebu'l-Hasen et-Kettân'dır²⁰⁷. Ş. V. ed-Dihlevî, İbn Mâce'nin Sünen'ine hadis kitaplarına ait yaptığı tabakalamada yer vermemiştir²⁰⁸. Ancak onu ikinci tabakaya dahil görmek mümkündür.

İbn Mâce'nin Süneninin Baskıları ve Şerhleri

İbn Mâce'nin Sünen'i Dehli'de 1233, 1273, 1889, 1905'te; Lahor'da 1311'de Kahire'de 1313'de basılmıştır. Bu son baskıda Sindî haşiyesi de bulunmaktadır.

203 bk. Nesâî, Sünen I, 5 (Suyûti Şerhi); Ebu Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisun*, s. 419. Nesâî'nin Türkçe'ye tercemesinde bu olay, Nesâî'nin Sünen'i hakkında geçmiş gibi gösterilmiştir (I, 26). Yanlıştır.

204 bk. Siddiki, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, s. 110.

205 Ebu Zehv, a.g.e., s. 418; Siddiki, a.g.e., s. 115.

206 Bu zevâid çalışmasını Sünen'in mütercimi H Hatiboğlu, M. F. Abdülbâkiye nisbet etmektedir. Yanlıştır. (Sünen-i İbn Mâce Tercemesi, I, 11).

207 A. ed-Dihlevî, *Bostanu'l-muhaddisin*, s. 148.

208 bk. ed-Dihlevî, *Huccetullahi'l-bâliğa*, I, 280-285.

M. Fuad Abdülbâkî, bu baskının Sindî Hâşiyesi ve Zevâid'den nakiller taşımasının dışında —tashihiine itina edilmemiş olduğu gerekçesiyle— bir kıymetinin olmadığını, *Miftâhu kunûzi's-sünne* ve *Concordance*'ı hazırlayanların da bu baskıyı kullanmış olduklarını bildirmektedir²⁰⁹.

Sünen'in modern bir baskısı M. Fuad Abdülbâkî tarafından Mısırda iki cild halinde 1372/1952'de gerçekleştirilmiştir. Bu baskı *Concordance*'a uygun şekilde kitab ve bâb numaraları ihtiva etmektedir. Kısa kısa dipnotlar halinde açıklamalara sahiptir. Metin harekelidir. İbn Mâce'nin Zevâidinin durumu ile ilgili değerlendirmeler de bulunmaktadır. İkinci cildin sonunda da ilk kelimelerine göre hadislerin alfabetik fihristi bulunmaktadır.

Sünen, bu son baskısı esas alınmak suretiyle *Haydar Hatiboğlu* tarafından Türkçeye tercüme ve şerhedilmiştir²¹⁰.

İbn Mâce'nin *Sünen*'ine yazılmış 7 şerh, *Sezgin* tarafından tanıtılmaktadır²¹¹. Bunlar arasında Suyûtî'nin, *Mısbâhu'z-zücâce alâ Süneni İbn Mâce* si ile *Abdülgâni ed-Dihlevî*'nin *İncâhu'l-hâce*'si 1282'de *Sünen* 'le birlikte Dehli'de basılmıştır²¹².

Ayrıca, Hüseyin Kasım Muhammed tarafından 1969'da Ezher'de *İbn Mâce fi Sünenih*» adıyla bir doktora tezi de hazırlanmıştır.

4. ed-Dârimi ve Sünen'i

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman et-Temîmî es-Semerkandî ed-Dârimî, kendi ifâdesiyle «*Abdullah b. Mübârek*'in vefat ettiği yıl (h. 181/797)» Semerkant'ta doğmuştur. Hadis araştırmaları yapmak üzere Horasan, Suriye, Irak, Mısır ve Hicaz'a seyahatler yapmıştır. Namı bir müfessir ve bilgili bir fakıhtı de. O Horasan'da Hadis İlmine büyük hizmetler yaptı. Devrinin meşhur hadisçilerinden hadis tahsil etti. Kendisinden de Buhârî (*Sahih*'in dışındaki eserlerinde), Müslim, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî ve Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi meşhur hadis bilgin ve müellifleri rivâyette bulunmuşlardır.

209 M. F. Abdülbâkî, *Sünenü İbn Mâce*, II, 1528.

210 İstanbul, 1982-3: Terceme, dikkatli ve emek verilmiş bir terceme olmasına rağmen, bilhassa Hadis İlmine dair istiahlara tercümesinde ve Zevâidle ilgili notlarda isâbetsizlikler görülmektedir. Meselâ «Zevâid nevinden olan bu hadis.. (c. X, son sayfa) gibi garib ve yanlış cümlelere de rastlanmaktadır.

211 bk. *Sezgin, Tarihu't-turasi* I, 379-380; Ayrıca bk. *Kâtip Çelebi Keşf*, II, 1004.

212 *Sünen* ve şerhleri hakkında bilgi için bk., *Sezgin, Tarihu't-turâs*, I, 229-232.

Şiddetli baskılar sonucu kabul etmek zorunda kaldığı Semerkant Kadılığı görevinden sadece bir hüküm verdikten sonra istifa etti. Kendisi üstün bir takva ve dinî kişiliğe sahipti. 75 yaşlarındayken Zilhicce'nin sekizinci «ter-yiye» günü Merv'de vefat etti (255/868).

Sünen

Dârimî'nin bize kadar ulaşabilmiş olan en meşhur eseri, bazı hadisçilerin Müsned ismini verdikleri *Sünen*'dir.

Sünen, Arapların İslâm öncesi bazı tatbikatları, Hz. Peygamber'in sîreti, hadislerin yazıya geçirilmesi ve ilmin fazileti ile ilgili hadislerden oluşan 163 sayfalık uzun bir giriş («mukaddime») ve 23 kitaptan meydana gelmektedir. İki cild halinde matbu olan²¹³ *Sünen*'de 1403 bab içinde 3500 hadis yer almaktadır. «Ebu'l Vakt rivâyetinde 3557 hadis ve 1408 bâb bulunmaktadır» (*Bustan*, s. 53).

Sünen, kendisine özgü ve gerçekten kıymetli mukaddimesi dışında tahâretten vasiyyete kadar uzanan fikhî bölümleri, fıkıh kitaplarındaki sıralanışlarına uygun biçimde ihtiva etmektedir. En sonunda da *Fedâilu'l-Kur'ân*'a ait bir bölüm yer almaktadır. Kitab bu muhtevâsı ile bir müsned değil, *Sünen*'dir. Ancak *Darimî*'nin *Sünen*'i, «ahâdis-i mürsele ve mevkûfeyi de muhtevî olmakla»²¹⁴, sünenlerin genel muhtevâsı dışına da taşmış bulunmaktadır. «Sülâsiyatının çokluğu» (15 aded) bir başka özelliğidir [Mubârekfûrî, I, 349].

Dârimî'nin *Sünen*'i mevşuk bir hadis kitabı kabul edilmek ve hatta bazı hadisçilerce kütüb-i sitti'nin 6. kitabı olmaya lâyık görülmele birlikte²¹⁵, bütün hadisleri, «sahih hadis» şartlarını —tam olarak— taşımaktadır. Bununla beraber, «rical-i zuafâsı az, ahâdis-i münkere'si nâdirdir»²¹⁶.

د رى remziyle *Concordance*'a dahil edilmiş bulunan *Sünen*'inde Dârimî, kısaca da olsa yer yer ravilerin hüviyetlerini tesbit eder: Meselâ,

217

قال عبد الله سليمان هو التيمي

213 Dimeşk 1349 (ofset baskılar mutedavildir).

214 A. Naim, *Tec. Terc. I*, 260.

215 bk. İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadis*, s. 15.

216 A. Naim, a.g. yer; Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-muhaddisün*, s. 418-419.

217 Dârimî, *Sünen*, II, 284.

²¹⁸ قال أبو محمد أبو جعفر رجل من الأنصار

Dârimî, zaman zaman da râvilerin karakterlerini tenkide tâbi tutar: قال عبد الله عثمان بن سعد ضعيف²¹⁹. Bazan da bir hadisin muhtelif rivâyetleri arasındaki farka işârette bulunur²²⁰.

Dârimî arada bir de hadislere notlar ekler ve kendi görüşünü açıklar:

قال أبو محمد أنا أقول به Ebû Muhammed (müellif), «Benim görüşüm de budur» dedi²²¹. O, bazan da kelime açıklamaları yapar:

والمقامة المضاجعة Mukâmea, bir yatakta berâber yatmak demektir²²². Şunlar da müellifin bu tür açıklamalarına misaldir:

²²³ قال أبو محمد ينزح يدفع

²²⁴ قال أبو محمد اللباب الخالص

²²⁵ قال أبو محمد الاعذاق الاغصان

²²⁶ قال أبو محمد محبرة مزينة

Dârimî kimi yerde kendi tereddüdünü açıklar:

... وأخرج عمر فلانا أو فلانة

218 a.g.e., II, 307; Ayrıca bk. II, 280, 402, 418, 432, 453, 474.

219 Sünen, II, 289; ayrıca bk. II, 282.

220 II, 279; ayrıca bk. II, 286; 378, 410, 464.

221 II, 427.

222 II, 280.

223 II, 434.

224 II, 447.

225 II, 451.

226 II, 452.

” قال عبد الله فأشك ” Bazı yerlerde de tereddüde düşen râvînin kim olduğunu söyler:²²⁸

... أينما توخيت أو أينما توجهت شك سعيد في إحدى الكلمتين

Bazan da herhangi bir rivâyetteki kapalı gibi görünen ifâdelerin neye delâlet ettiğini açıklar:

... قال عمر ” خذ من أمر الجد ما اجتمع الناس عليه

قال أبو محمد يعني قول زيد

قال ” أيما حر يتزوج أمة فقد أرق نصفه و أيما عبد

تزوج حرة فقد أعتق نصفه ” قال أبو محمد يعني الولد²²⁹

قال عبد الله diyerek Dârimî'nin bu ve benzeri açıklamaları bazan

rek ismiyle²³⁰; bazan da قال أبو محمد diyerek künyesiyle verilmektedir²³¹.

Bu özellikleriyle Dârimî'nin, kendi devrindeki hadisçilerin telif usullerine —genelde— uymuş olduğunu görmekteyiz.

Sünen'in Baskısı

Dârimî'nin Sünen'i, Hindistanda (Kanpur) h. 1293 (1876)'da taş baskısı olarak neşredilmiştir. Piyasada bulunan baskılar Dımaşk 1349 baskısından yapılmış ofset neşirlerdir²³².

227 II, 287.

228 II, 357.

229 II, 394.

230 bk. II, 333, 378.

231 bk. II, 306, 307, 310, 330, 357, 394, 402, 410, 417, 420, 427, 431, 452.

232 Sünen'in yazma ve basma nüshaları için bk. Sezgin, Tarihu't-turâs, I, 172.

Dârimî'nin *Sünen*'ine Muhammed Nâim Atâ tarafından yazılmış olan «*el-Hallu'l-müdellel*» adlı şerhin yarısı Luknov'da 1322'de basılmıştır. *Seyfurrahman Mustafa* tarafından «*Zevâidu'd-Dârimî ale'l-kütübi's-sitte mine'l-ehâdîsi'l-merfûa*» adıyla bir master tezi ve *Muhammed Abdullah Muhammed Adl* tarafından da «*ed-Dârimî ve cuhûduhu fi'l-hadîs*» adıyla Ezher'de 1973'de bir doktora tezi hazırlanmış bulunmaktadır.

5. ed-Dârekutnî ve Sünen'i

«Sünen»ler²³³ söz konusu olunca, hemen akla gelenlerden biri de *Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî* (385/995)'ye ait Sünen'dir.

ed-Dârekutnî, yaşadığı devrin ilim öğrenme geleneğine uygun olarak Bağdat, Basra, Kûfe, Vâsıt gibi şehirler ulemâsından hadis almış, yaşlılık döneminde de Mısır ve Şam'a gitmiştir.

Dârekutnî, Kıraat ve bilhassa Hadis ile ilgili çok sayıda eser telif etmiştir²³⁴. Onun hadis ricâli konusundaki derin bilgisi çağdaşları ve daha sonraki âlimlerce kabul edilmiştir.

Sünen

Dârekutnî, Sünen'inde mevsûkiyetine inandığı hadisleri bir araya getirmeye ve hadislerin çeşitli isnad ve rivâyetlerini vermeye gayret etmiştir. Meselâ kitabının ilk hadisi olan «Su iki kulle miktarına ulaşınca onu hiçbir şey kirletemez (veya pislik tutmaz)» hadisinin 5 değişik rivâyetine ait 54 farklı isnad zikretmiştir²³⁵.

Dârekutnî ricâle ait değerlendirmelerini Sünen'inde de yapmaktadır. Onun bu sahadaki bilgi ve dikkatinin en açık delili, fazlaca görülen bu değerlendirmeleridir.

Ancak hatırlatılması gerekir ki, ricâl konusundaki müsellem otoritesine rağmen, *Dârekutnî*'nin Sünen'i, öteki sünenlere oranla daha fazla, zayıf (inünker, hattâ mevzu²³⁶) hadis ihtiva etmektedir. Bu yüzden de onun Sünen'i *kütüb-i sitte* dışında bırakılmıştır.

233 Uzunca bir sünen listesi için bk. Kettâni, *Risâle*, s. 29-33.

234 *ed-Dârekutnî*'nin 33 eserinin kısa tanımları için bk. Sezgin, *Târîhu't-turâs* I, 338-343.

235 bk. *Sünen*, I, 13-27.

236 bk. Kettâni, *Risâle*, s. 31.